

Sexuálne rizikové správanie – deti a mládež ako obeť a aktéri

prof. PhDr. Ingrid Emmerová, PhD.

Pedagogická fakulta KU, Katedra pedagogiky a psychológie, Ružomberok

Príspevok sa zaoberá problematikou sexuálne rizikového správania detí a mládeže. Môžu byť obeť, ale aj sa dopúšťať sexuálne rizikového správania (rôznej závažnosti a nebezpečnosti). Súčasná situácia nás presvedča o potrebe účinnej prevencie na základných a stredných školách. Autorka venuje osobitnú pozornosť možnostiam pediatriov v tejto oblasti.

Kľúčové slová: sexuálne rizikové správanie, sexuálne zneužívanie, prostitúcia, sextorion, sexting, prevencia.

Sexual risky behaviour – children and youth as victims and participants

The article deals with the problem of sexual risky behaviour of children and youth. They can be victims, but they can also engage in sexual risky behaviour (of varying severity and dangerousness). The current situation convinces us of the need for effective prevention in primary and secondary schools. The author pays special attention to the possibilities of paediatricians in this area.

Key words: sexual risky behaviour, sexual abuse, prostitution, sextortion, sexting, prevention.

Rizikové či problémové správanie detí a mládeže je rôznorodé a neustále sa mení. Dieťa, pubescent či adolescent môže byť aktívnym konateľom nevhodného správania, ale aj jeho obeťou. Aj v súvislosti so sexuálne rizikovým správaním môžu byť deti a mládež aktérmi, agresormi či iniciátormi problémového správania rôznej závažnosti (ohrozujúci svoju bezpečnosť alebo bezpečnosť inej osoby), ako aj obeťou negatívnych javov rôznej nebezpečnosti.

Sexuálne správanie je vo všetkých kultúrach podriaďované všeobecne uznávaným mravným a právnym normám. Vo vzťahu k definovaniu normality sexuálneho správania nachádzame rozpory a nejasnosti v rozdielnosti posudzovania sexuálnych prejavov z aspektov kultúrne špecifických, možno uplatniť rôzne kritériá, napr. axiologické, sociálne, štatistické, právne, kultúrne a iné. Miovský (1) za sexuálne rizikové správanie považuje súbor behaviorálnych prejavov sprevádzajúcich sexuálne

aktivity a vykazujúce preukázateľný nárast zdravotných, sociálnych a ďalších typov rizík, ako aj fenomény kombinujúce viac typov rizikových prejavov. Polínek (2) charakterizuje sexuálne rizikové správanie ako kombináciu sexuálneho správania a prejavov, ktoré môžu viesť k zdravotným, sociálnym a psychickým rizikám, príp. sa sexuálne správanie kombinuje s ďalším rizikovým správaním (napr. s užívaním drog).

Počiatok dospievania je podľa Spilkovej (3) u dievčat medzi 9.–13. rokom, u chlapcov medzi 9.–14. rokom. Sexualita je širší pojem ako pohlavný styk. K rizikovému sexuálnemu správaniu žiakov možno zaradiť: predčasný sexuálny život, nezrelosť jedného či oboch partnerov, promiskuitu, nadväzovanie sexuálnych kontaktov s neznámymi osobami, prostitúciu, zverejňovanie intímnych fotografií alebo videí na webe a i. Pri kombinovaní s ďalším druhom rizikového správania je to najmä s užívaním alkoholu a ďalších drog.

Podľa Kubicovej (4) sú v súvislosti s pohlavne prenosnými chorobami rizikovou skupinou dospievajúci, ktorí predčasne začínajú so sexuálnym životom, experimentujú a nechrania svoje zdravie.

Vážnym problémom, kedy je dieťa obeťou je **sexuálne zneužitie** (napr. jednorazový akt znásilnenia) a **sexuálne zneužívanie** (dlhodobé, trvajúce aj niekoľko rokov) veľmi silne zasiahne každú obeť. Sexuálne zneužitie zahŕňa širokú škálu sexuálneho správania, môže ísť o bezkontaktné i kontaktné aktivity, ako aj použitie násillia. Obeťou sexuálneho násillia či sexuálneho zneužívania sú neraz deti a mládež. Ide o každé neprimerané vystavenie dieťaťa sexuálnemu správaniu, ktoré vedie k uspokojovaniu potrieb agresora.

Z viktimologického hľadiska považujeme deti a mládež za obzvlášť zraniteľnú skupinu osôb. Často sa táto trestná činnosť deje priamo v rodinnom prostredí alebo rodina zlyhala, keď si neplnila svoju ochrannú funkciu.

prof. PhDr. Ingrid Emmerová, PhD.
Pedagogická fakulta KU, Katedra pedagogiky a psychológie, Ružomberok
ingrid.emmerova@ku.sk

Cit. zkr: *Pediatr. praxi.* 2023;24(2):102-104

Článok prijat redakci: 16. 1. 2023

Článok prijat k publikaci: 23. 1. 2023

Samozrejme môže ísť aj o činy, ktorým rodina nemohla zabrániť. Páchateľmi sú neraz osoby z blízkeho okolia dieťaťa – člen rodiny, sused, tréner, učiteľ, vychovávateľ a pod. Ďalšou zarážajúcou skutočnosťou je, že rodičia, ktorí by sa mali starať o bezpečie svojho dieťa, sa tiež stávajú páchateľmi takto zameraných trestných činov (sexuálne zneužívanie, obchodovanie s ľuďmi a pod.).

Sexuálne zneužívanie spôsobuje dieťaťu celoživotnú traumatu, ide o akt násilia. Zneužívané dieťa stráca dôveru v dospelé osoby a sebaúctu, máva psychosomatické ťažkosti. Sexuálne zneužitie a sexuálne zneužívanie predstavujú závažné zásahy do života každej obeť s okamžitými a aj neskoršími následkami. Sexuálne zneužívané dieťa dlho nerozumie tomu, čo sa s ním deje, nechápe, že takéto správanie dospelého je neprípustné. V pozadí sebapoškodzovania, samovraždných pokusov i dokonaných samovrážd, porúch príjmu potravy neraz stojí sexuálne zneužívanie. Čihák (5) poukazuje na závažnú skutočnosť: zvyčajne sa uvádza, že až 50 % obvinení je falošných, ale v skutočnosti je falošných len 5–10 %, v ostatných prípadoch došlo k nesprávnemu odvolaniu obvinenia.

Tieto alarmujúce údaje potvrdzujú aj štatistické výkazy Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny SR (6). Pracovníci každoročne riešia desiatky prípadov dôvodného podozrenia zo sexuálneho zneužívania či zneužívania na komerčné účely (ide najmä o prostitúciu a pornografiu). Aj keď výskyt narastá s vekom obeť, vyskytujú sa ziaľ aj prípady vo veku obeť do 6 rokov. Pri zneužívaní na komerčné účely sú počty riešených prípadov nižšie, ojedinele sa vyskytujú aj vo vekovej kategórii do 6 rokov.

Musíme tiež upozorniť, že deti a mládež sa stávajú tak **obeťou mravnostnej trestnej činnosti**, pri ktorej výrazne dominuje sexuálne zneužívanie, ďalej sa vyskytujú prípady znásilnenia, sexuálneho násilia i obchodovanie s ľuďmi, ako aj **páchateľmi mravnostných trestných činov**. Na základe štatistických údajov (7) možno konštatovať, že aj maloleté osoby (čiže do 14 rokov), ako aj osoby mladistvé páchajú mravnostnú trestnú činnosť: napr. v roku 2020 v SR evidujeme 56 maloletých a 274 mladistvých, v roku 2021 až 67 maloletých a 271 mladistvých, v roku 2022 to bolo 66 maloletých a až 283 mladistvých

osôb. Treba spomenúť aj skutočnosť, že často sú páchateľmi trestných činov znásilnenia či sexuálneho násilia voči deťom a mládeži práve deti a mládež, čiže rovesníci, prípadne vekovo blízke osoby. Ako uvádza Heretik (8), pri pohlavnom zneužití obeť pubertálneho veku sú páchateľmi často osoby málo staršie a už trestne zodpovedné.

Vážnym problémom je detská **prostitúcia** a **pornografia**. Ide o vysoko latentnú trestnú činnosť so značným podielom organizovanosti a utajenia. Pod detskou pornografiou rozumieme všetky audio alebo vizuálne materiály, ktoré zobrazujú deti v sexuálnom kontexte. Zahrňuje tiež výrobu, distribúciu a iné použitie takéhoto materiálu. K rozširovaniu prostitúcie prispieva aj internet, ktorý slúži ako ponukový katalóg spôsobu, formy a rozsahu prostitúcie. Na internete môžeme nájsť množstvo odkazov na erotické stránky vzťahujúce sa na ponúkanie prostitúcie. U adolescentov okrem prostitúcie z donútenia existujú aj iné motívy. Úzky vzťah je medzi prostitúciou a drogami, čiže prostituovanie drogovovo závislých. Ďalej je to privyrábanie si prostitúciou na získanie luxusných vecí, zaujímavých kontaktov (napr. do zahraničia) a pod. Množstvo prostituujúcich bolo ako dieťa sexuálne zneužitých.

Internet je reálnou súčasťou života detí a mládeže, anonymita internetu predstavuje pre nich priestor na flirtovanie, nadväzovanie kontaktov, experimentovanie, získavanie informácií o sexualite. V prostredí internetu sa môžu dostať k materiálu neprimeranému ich veku, prekračovať hranice vhodného správania a tiež sa stať obeťou sexuálneho obťažovania. Podľa Gajdošovej (9) sú najzraniteľnejšie deti vo veku 9 až 11 rokov. Sú už každodennými užívateľmi mobilu aj internetu, nemajú dostatok životných skúseností, ani dostatočne rozvinuté sociálne zručnosti, sú najviac reálne i virtuálne ovplyvniteľné, majú menej zábran poskytovať informácie o sebe. Sexuálni predátori práve túto detskú naivitu, dôverčivosť a zraniteľnosť zneužívajú na nadviazanie vzťahu, zmanipulovanie, zjednanie osobného stretnutia a neskôr často aj páchanie sexuálneho násilia a zneužívania.

Väčšina prípadov sexuálneho zneužitia cez internet má podobu postupného budovania vzťahu a získavania dôvery obeť. **Sextortion** predstavuje donútenie k sexuálnym službám

či láskavostiam, online vydieranie obeť. Kopecký (10) vypracoval typický model správania páchateľov: nadviazanie kontaktu s obeťou (po prvotnom kontaktovaní, postupne páchateľ dieťa presvedčí, aby mu poskytlo informácie osobné až intímne), manipulácia lichôtkami (útočník všetky zaslané materiály pozitívne hodnotí, čím si obeť získava), overenie skutočnej identity dieťaťa (páchateľ sa potrebuje uistiť, že skutočne komunikuje s dieťaťom a že sú fotografie autentické, využíva k tomu metódu fotografie s konkrétnym nápisom, aktuálnymi novinami a pod.), stupňovanie intimity (intimita fotografií, ktoré si obeť a páchateľ vymieňajú sa zvyčajne stupňuje, fotografie útočníka sú podvrhy, dieťa potom začne vnímať distribúciu intímnych materiálov ako niečo bežné a útočníkovi pošle svoje vlastné zábery), viacstupňové vydieranie (keď sa obeť rozhodne skončiť, útočník prechádza k vydieraniu, kedy sa vyhráža, že získané materiály zverejní a pošle ďalej). Páchateľ môže získanými materiálmi donútiť obeť k osobnému stretnutiu, vydieranie môže prerásť až k nútej prostitúcii.

Ďalším druhom rizikového správania je **sexting**, ktorého možné negatívne dôsledky si mladí ľudia neuvedomujú. Ide o elektronické rozposielanie vlastných fotografií či videa so sexuálnym obsahom, najčastejšie medzi partnermi. Rozposielaný citlivý materiál sa dá ľahko zneužiť, anonymné prostredie internetu umožňuje vydávať sa za spolužiaka / spolužiačku a pod. Sexuálnym deviantom (predátorom) umožňuje relatívne ľahký prístup k informáciám, ktoré im pomôžu získať dôveru dieťaťa či mladistvého a vydierať ho.

Výskyt sextingu u pubescentov a adolescentov potvrdzujú aj rôzne výskumy. Hollá (11) zistila, že chlapci aj dievčatá v Slovenskej republike vo veku 12–18 rokov odosielajú svoje intímne fotografie, výrazný nárast sextingu preukázal vo veku 12–17 rokov. Podľa výskumu z roku 2017 z Českej republiky sextingu sa dopúšťa 15 % detí a mládeže vo veku od 8 do 17 rokov (12).

Vo vzťahu k deťom a mládeži možno negatívne hodnotiť aj **kybersex** (cybersex), ako špecifickú formu virtuálnej interakcie. Spilková (13) ho definuje ako explicitne erotické odkazy alebo sexuálne fantázie, ktoré sú vymieňané prostredníctvom siete medzi ľuďmi, ktorí sú

on-line, ďalej sexuálne aktivity na chate, živé video, audio sex-show. Pri niektorých z týchto aktivít je zvýšené riziko, že budú vykonávané excesívne a preto sú potenciálne návykové. Problémom sa kybersex stáva, keď sa s vykonávaním sexuálnych aktivít vo virtuálnom svete začne príliš skoro alebo keď nadobudne kompulzívny charakter. V súvislosti s deťmi a mládežou je zvýšené riziko internetovej sexuálnej kriminality.

Problematika sexuálne rizikového správania detí a mládeže je predmetom záujmu mnohých odborníkov (najmä tzv. pomáhajúcich profesií), z hľadiska odhaľovania, riešenia, liečenia i prevencie. **Lekár – pediater** ošetruje deti a mládež približne do veku 18 rokov, môže zohrať aktívnu úlohu aj v oblasti prevencie – ako odborník, ktorý dokáže adekvátne komunikovať s vekovou kategóriou detí a mládeže. Je vhodné zrealizovať besedy na školách, kde okrem prezentovania informácií na rôzne témy (napr. zdravotné riziká promiskuitného životného štýlu, sexuálne prenosné ochorenia a pod.), je kompetentný odpovedať na otázky žiakov. Významnú úlohu zohráva aj pri odhaľovaní jednotlivých foriem sexuálne rizikového správania.

Zákon č. 2/2022 s účinnosťou od 15. 1. 2022 umožňuje v Slovenskej republike zdravotníckym pracovníkom pôsobiť v materskej škole pre deti so zdravotným znevýhodnením, základnej škole pre žiakov so zdravotným znevýhodnením, v materskej škole a základnej škole (zdravotnícki pracovníci, ktorí spĺňajú

podmienky na výkon zdravotníckeho povolania lekár, sestra, verejný zdravotník alebo zdravotnícky záchranár, sú v pracovnoprávnom vzťahu s príslušnou školou).

Pri problematike sexuálneho zneužívania a zneužívania je veľmi **vyšoká latentnosť**. Okrem pediatra môže byť pri odhaľovaní nápomocný aj učiteľ, ktorý si môže všimnúť náhle zmeny v správaní žiaka (výrazné zhoršenie prospechu, z veselého a spoločenského žiaka je zrazu úzkostný alebo konfliktný, začne sa dopúšťať záškoláctva a pod.). Je vhodné, aby sa učiteľ so žiakom porozprával a snažil sa zistiť príčinu náhle zmeny v správaní. V pozadí môže byť práve sexuálne zneužitie a to je veľmi citlivé.

Škola by mala zohrávať zásadnú úlohu pri realizácii **prevencie**. Je potrebné poukázať na dva aspekty, aby sa žiaci základných a stredných škôl: 1. nedopúšťali rizikového alebo problémového správania (napr. sextingu), 2. nestali obeť (napr. obchodovania s ľuďmi, nútenej prostitúcie a pod.). Pri prevencii je nutné uvedomiť si možné nebezpečenstvo sociálnych sietí na internete za účelom sexuálneho obťažovania a zneužívania žiakov a realizovať v tomto smere preventívne aktivity. Treba dôrazne upozorňovať na riziká spojené s ich využívaním.

V rámci prevencie sexuálne rizikového správania žiakov veľký dôraz treba klásť aj na sexuálnu výchovu, ktorá zohráva dôležitú úlohu pri harmonickom dozrievaní osobnosti mladého človeka. Jej súčasťou je aj preven-

cia sexuálnej trestnej činnosti, zohráva tak dôležitú úlohu v boji proti zneužívaniu detí a sexuálnej kriminalite, tiež v prevencii nebezpečenstva sexuálne prenosných chorôb a pod.

Je potrebné, aby si žiaci osvojili a kultivovali zodpovedné správanie, rozhodovanie a komunikáciu v situáciách súvisiacich s ich sexualitou. Ako uvádzajú Hrušková a Mrhálek (14) je nutná stále širšia prevencia v oblasti rizikového správania dospievajúcich, ale kvalitatívne diferencovaná na konkrétny rizikový vek. Čím nižší je vek, tým musí byť prevencia menej špecifická a viac sa musia preventívne aktivity zameriavať na zdravie. Vekom rastie význam racionálnej argumentácie, je vhodné dať priestor na diskusiu. Čím vyšší je vek žiakov, tým viac by sa mali aktívnejšie do preventívnych aktivít zapájať. Prevenciu realizovať aj u žiakov mladšieho školského veku, témy aktivít je potrebné formulovať zrozumiteľne, na úrovni ich poznania a skúseností. Pri prevencii sexuálneho zneužívania u žiakov mladšieho školského veku je možné využiť vymaľovánky „Pusinky / dotyky nie sú na rozkaz“, ktoré názorne pomenúvajú isté situácie, o ktorých sa následne (adekvátne úrovni adresátov preventívnych snáh) možno porozprávať a vysvetliť im, že sa ich nikto nesmie nevhodne dotýkať.

Vysvetliť žiakom, že ak sa im kamarát či kamarátka zdôveria so skúsenosťou sexuálneho zneužívania či zneužívania, je potrebné obrátiť sa na dôveryhodnú dospelú osobou, napr. lekára alebo učiteľa.

LITERATÚRA

1. Miovský M, et al. Prevence rizikového chování ve školství. Praha: Univerzita Karlova; 2015.
2. Polínek MD. Tvořivost (nejen) jako prevence rizikového chování. Olomouc: Univerzita Palackého; 2015.
3. Spilková J. Sexualogické problémy dětí. *Pediatr. praxi.* 2013;14(2):78-80.
4. Kubíčková M. Pohlavně přenosné nemoci u dospívajících. *Pediatr. praxi.* 2015;16(6):404-409.
5. Čihák F. Psychické reakce dětských obětí sexuálního zneužívání a znásilnění. *Pediatr. praxi.* 2011;12(5):325-327.

6. Ročné výkazy V12 MPSVR SR o vykonávaní opatrení sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately. Available from: www.upsvar.sk.
7. Štatistika kriminality. Údaje o skutkoch spáchaných na mládeži. Available from: www.minv.sk.
8. Heretik A. Forenzná psychológia. Bratislava: Linden; 2019.
9. Gajdošová E. Postrehy a skúsenosti školských psychológov s poradenským riešením sexuálneho násillia páchaného na deťoch v online priestore. *Prevencia.* 2020;19(1):35-37.
10. Kopecký K. Stručný úvod do problematiky online vydírání

11. českých dětí se zaměřením na tzv. sextortion. *Pediatr. praxi.* 2014;15(6):352-354.
12. Hollá K. Sexting a kyberšikana. Bratislava: IRIS; 2016.
13. Kopecký K, Szotkowski R. Sexting a rizikové seznamování českých dětí v kyberprostoru (výzkumná zpráva). 2017. Available from: www.e-bezpeci.cz.
14. Spilková J. Sexualita na internete. *Psychiatr. praxi.* 2009;10(2):83-84.
15. Hrušková M, Mrhálek T. Risky behavior in older school children. *Kontakt.* 2018;20(1):81-88. doi 10.1016/j.kontakt.2017.11.001.